

Prof. dr hab. Marian Drozdowski
Instytut Historii Państwowej Akademii Nauk
Przewodniczący Komisji Biografistyki ZG PTH
Przewodniczący Komisji Badania Dziejów Warszawy przy IH PAN

**Czego możemy się nauczyć z doświadczeń polityki gospodarczej
i społecznej Władysława Grabskiego?**

19 września 2003 r. Sejm RP w celu uczczenia 130. rocznicy urodzin Władysława Grabskiego i 80. powstania jego gabinetu wielkiej reformy walutowo-pieniężnej, w tym Banku Polskiego, złotego i niezależnej Rady Banku, stojącej na straży wysokiego standardu polskiej złotówki, jej wymienialności i stabilizacji, postanowił rok 2004 ogłosić Rokiem Władysława Grabskiego. Inicjatorami tej uchwały była przede wszystkim SGGW – uczelnia, której Grabski był rektorem, Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie i inne prywatne uczelnie ekonomiczne, Polskie Towarzystwo Historyczne, Towarzystwo Miłośników Historii w Warszawie, Komisja Badań Dziejów Warszawy przy IH PAN oraz wiele instytucji i towarzystw, którym drogę jest dziedzictwo pozostawione przez Grabskiego.

Swoistą kulminacją obchodów Roku Grabskiego było poświęcenie przez Prymasa Polski, Księdza Kardynała Józefa Glempa w dniu Święta Niepodległości 11 listopada 2004 r. w Bazylice Archikatedralnej w Warszawie tablicy pamiątkowej przypominającej zasługi W. Grabskiego dla kraju i Kościoła.

Pierwsze doświadczenia

Dziedzictwo Grabskiego to imponująca działalność naukowa dotycząca problemów rolnictwa w skali Polski i Europy Środkowo-Wschodniej, to stworzona przez niego nowa gałąź socjologii – socjologia wsi. Był twórcą, dyrektorem i promotorem Instytutu Socjologii Wsi przy SGGW oraz „Roczników Socjologii Wsi”.

Po odbyciu gruntownych studiów we Francji i Niemczech, propagował nowoczesne metody gospodarki rolnej, które stosował we własnym, ziemiańskim, rodzinnym, gospodarstwie w Borowie (pow. łowicki), a także w Królestwie Polskim, zwłaszcza ziemi łowickiej.

W czasie rewolucji 1904-1906 r. stał na czele Związku Pracy Narodowej i był współorganizatorem wielkiego pochodu narodowego w Warszawie 5 listopada 1905 r., przyjmowanego przez noblistę Henryka Sienkiewicza. Był aresztowany przez władze carskie za działalność społeczną w czasie rewolucji, zmierzającą do unarodowienia administracji, sadownictwa, szkolnictwa i rozwiniętej autonomii Królestwa Polskiego. W tym czasie nie godził się on z taktyką polityczną socjalistów polskich, a przede wszystkim działalnością Organizacji Bojowej PPS, związaną ze stosowaniem akcji terrorystycznych.

Działalność Grabskiego w czasie rewolucji 1904-1906 powinna inspirować w nauce polskiej głęboką rewizję poglądów na temat charakteru rewolucji i jej sił sprawczych. Dawne oceny i ustalenia stoją w sprzeczności z wybitnym udziałem w rewolucji nie tylko socjalistów, ale także działaczy ruchu ludowego, walczących o reformę rolną i demokratyczne prawa wyborcze, o polską szkołę ludową w polskiej gminie.

Istotną rolę w rewolucji odegrali działacze ruchu demokratyczno-narodowego walczący, jak Grabski, przede wszystkim o polską szkołę oraz polonizację samorządu gminnego i gospodarczego, a także o zniesienie wszelkich ograniczeń dla Kościoła katolickiego, zarówno obrządku łacińskiego, jak i greckiego.

W swych wskazaniach politycznych dla posłów polskich w III Izbie Państwowej z 15 sierpnia 1908 r. Grabski pisał m.in.: „Projekty prawodawcze przez posłów polskich wnoszone do Izby powinny opierać się na pewnych ogólnych zasadach... a) zniesienie wszelkich ograniczeń praw Polaków i katolików, zarówno na Litwie i Rusi, jak i w Królestwie, we wszelkich zakresach (służba państwowa, kupno gruntów itp.); b) zaprowadzenie samorządu na Litwie, Rusi i w Królestwie...”¹.

Z listy Stronnictwa Narodowo-Demokratycznego reprezentował on rodzinną ziemię łowicką w państwowej Dumie Rosyjskiej w latach 1906-1912. Jako poseł wykazał wiele odwagi cywilnej, krytykując eksploatację ziem polskich przez rosyjskie władze administracyjne, skarbowe oraz system banków rosyjskich i dyskryminację Kościoła katolickiego.

W latach „zbrojnego pokoju” 1912-1914 kierował Biurem Pracy Społecznej przy Centralnym Towarzystwie Rolniczym, przygotowując „Roczniki Statystyczne Królestwa Polskiego” – wspaniały materiał dokumentalny dla wielkich encyklopedii polskich, wydawanych w Szwajcarii i dla przyszłej Polskiej Delegacji Pokojowej w Paryżu.

Dodatkowy autorytet społeczny zdobył Grabski w latach I wojny światowej jako członek Komitetu Narodowego Polskiego, powołanego 23 listopada 1914 r., a przede wszystkim jako funkcjonujący prezes Centralnego Komitetu Obywatelskiego, działającego w Królestwie Polskim, a następnie, po jego okupacji przez wojska niemieckie i austriackie, na terenie Rosji.

¹ W. Grabski, „*Myśli o Rzeczypospolitej*”. *Wybór myśli politycznych i społecznych*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1988, s. 41.

Tytaniczna praca charytatywna, oświatowa i kulturalna Grabskiego wśród wychodźstwa polskiego, na terenie dzisiejszej Białorusi, Ukrainy i Rosji uratowała od śmierci i chorób setki tysięcy rodaków, którzy przez wiele lat dawali wyraz swemu szacunkowi dla niego – wielkiego społecznika polskiego, działającego w porozumieniu z Generalnym Komitetem Pomocy Ofiarom Wojny, kierowanym przez Henryka Sienkiewicza, Ignacego Paderewskiego i Antoniego Osuchowskiego w Szwajcarii. Ta działalność to przykład chrześcijańskiej wrażliwości na los pokrzywdzonych przez działania wojenne oraz politykę rosyjskiego zaborcy i niemieckiego okupanta².

W obawie przed terrorem bolszewickim stosowanym wobec Polaków w Rosji w lutym 1918 r. wrócił do kraju, do Warszawy, gdzie pracował początkowo jako przewodniczący Komisji do Spraw Uregulowania Stosunków Handlowych Królestwa z Niemcami. Po powrocie ze Śląska Cieszyńskiego, gdzie przebywał u chorej matki, został aresztowany przez policję niemiecką i osadzony w twierdzy modlińskiej. Tutaj opracował studium *Cele i zadania polityki agrarnej w Polsce*³. Pisał w nim m.in. o tym, że fachowy aparat służb rolnych we współpracy z samorządem lokalnym powinien pomóc wsi uregulować serwituty, przeprowadzić komasację i nauczyć społeczność polskich wsi kooperacji ekonomicznej, sprzyjającej powstawaniu zrzeszeń, na wzór wsi wielkopolskiej, kierowanych przez światłych duszpasterzy⁴.

Po uwolnieniu, dzięki interwencji Rady Regencyjnej, 23 października 1918 r. objął obowiązki ministra rolnictwa i dóbr koronnych w gabinecie Józefa Świeżyńskiego, swego kolegi z Centralnego Towarzystwa Rolniczego. Po dymisji tego gabinetu 3 listopada 1918 r. z entuzjazmem obserwował wyzwalenie poszczególnych regionów kraju, w tym bliskiego mu Śląska Cieszyńskiego, Galicji i Królestwa.

W służbie odrodzonej państwowości polskiej

Premier rządu pojednania narodowego, Ignacy Paderewski, i Naczelnik Państwa, Józef Piłsudski mianowali go dyrektorem Głównego Urzędu Likwidacyjnego i trzecim delegatem do spraw ekonomicznych Polskiej Delegacji Pokojowej, kierowanej przez Romana Dmowskiego i Ignacego Paderewskiego.

Paryska działalność Grabskiego jest niedoceniana do dzisiaj przez polskich historyków. Wspólnie z Andrzejem Wierzbickim był ekspertem ekonomicznym umiejącym ratować interesy gospodarcze państwa, któremu Anglicy chcieli narzucić odszkodowania wojenne z racji przejścia mienia mocarstw centralnych.

Po dymisji gabinetu Paderewskiego Grabski objął ministerstwo skarbu w gabinecie Leopolda Skulskiego, funkcjonującym od 13 grudnia 1919 r. do 9 czerwca 1920 r. Porządkował sprawy celne i podatkowe, zachęcał kapitał zagraniczny do inwestowania w Polskę, gromadził środki finansowe dla armii walczącej z bolszewikami.

Na czele gabinetu

W tragicznych warunków sukcesów Armii Czerwonej na froncie polsko-bolszewickim od 23 czerwca do 24 lipca 1920 r. kierował polskim gabinetem i resortem skarbu. Do jego sukcesów tego okresu zaliczyć można:

- forsowanie ustawy o reformie rolnej i powołanie w celu jej realizacji Banku Rolnego,
- wprowadzenie w życie ustawy o Radzie Obrony Państwa, która znacznie podniosła efektywność działań administracji rządowej w warunkach wojny,
- wprowadzenie ustaw w sprawie obrotu pieniężnego z zagranicą i 4-procentowej premii pożyczki wewnętrznej w wysokości 5 mld marek,
- przyspieszenie odbudowy przemysłu (szczególnie pracującego na potrzeby obrony kraju), rzemiosła, handlu wewnętrznego i zagranicznego, obsługiwanego przez port gdański,
- uruchomienie olbrzymiego zaangażowania Kościoła katolickiego i innych związków religijnych w akcję obrony kraju przed agresją bolszewicką,
- powołanie rozbudowanych struktur Obywatelskiego Komitetu Obrony Kraju i Armii Ochotniczej,
- sparaliżowanie akcji zmierzającej do usunięcia Piłsudskiego z funkcji państwowych i zerwanie na tym tle ściślejszych więzi z obozem Romana Dmowskiego.

² Szerzej o tej działalności W. Grabskiego pisze w jego biografii- Zob. M.M. Drozdowski, *Władysław Grabski*, Wyd. WSiLiZ – SGGW, Rzeszów – Warszawa 2004, s. 60-70.

³ W. Grabski, *Cele i zadania polityki agrarnej w Polsce*, Warszawa 1918

⁴ W. Grabski, „*Mysli...*”, *op.cit.*, s. 73-74.

Wojna polsko-bolszewicka na nowo wykazała głęboką więź Grabskiego z chrześcijańskim etosem społecznym. Potrafił on przez życzliwe mu media pokazać społeczeństwu polskiemu groźby wynikające z bolszewickiej ateizacji terenów zajętych przez Armię Czerwoną. Wskazywał na groźbę totalnej etatyzacji gospodarki narodowej na wzór bolszewicki, preferowanej przez komunistów polskich i ich sojuszników. To pod jego wpływem biskupi polscy w liście pasterskim z 7 lipca 1920 r. podkreślali m.in.: „Bądźcie w służbie ojczyzny ofiarni, bo tylko wielką ofiarą okupicie nadal jej wolność i siłę. Pomnijcie, że czego poniechacie dać z waszych powinności ojczyźnie, to odbieracie sobie samym i przyszłym pokoleniom”⁵.

Od lipca 1920 r. Grabski działał jako osoba bezpartyjna, która umiała wziąć odpowiedzialność za bolesne decyzje konferencji sojuszniczej w Spa, mimo mandatu w tej sprawie Rady Obrony Państwa. Chodziło o zaakceptowanie linii Curzona jako linii tymczasowego rozdziału wojsk polskich i bolszewickich i przekazanie Wilna Litwinom, a także zgodę na arbitraż Rady Ambasadorów w sprawie Zaolzia, statusu Gdańska i Galicji Wschodniej. Pewni zwycięstwa bolszewicy odrzucili postulaty uczestników konferencji w Spa.

Nieudane próby ratowania skarbu

W okresie od 24 lipca 1920 r. do 18 grudnia 1923 r. Grabski pełnił wiele odpowiedzialnych funkcji państwowych. Był ministrem skarbu w Rządzie Obrony Narodowej Wincentego Witosa, opracował kilka poważnych projektów odbudowy gospodarczej kraju i opanowania inflacji. Projekty te zakładały radykalne oszczędności budżetowe, likwidację nierentownych przedsiębiorstw państwowych, ograniczenie nie tylko etatyzmu, ale także rozbudowanego interwencjonizmu gospodarczego aparatu państwowego.

W 1921 r. przyjął funkcję Nadzwyczajnego Komisarza Rządu dla Repatriacji, a w 1922 r. dyrektora Komitetu Pomocy Dzieciom. Na tych stanowiskach realizował swój cywilny caritas, wykorzystując doświadczenia rosyjskie z 1915-1917 r. Centralnego Komitetu Obywatelskiego⁶.

Znowu musiał ratować setki tysięcy rodaków zgłodniałych i schorowanych, powracających po pobycie w bolszewickiej Rosji. Oficjalnie Grabski zrzekł się członkostwa w Związku Ludowo-Narodowym 31 marca 1922 r. Od 1919 r. w sejmie występował na własną rękę, kierując się dobrem kraju, a nie interesem frakcji poselskiej.

W grudniu 1922 r. był oburzony na kampanię prowadzoną przez ruch narodowy przeciwko prezydenturze Gabriela Narutowicza. Podzielał w tej sprawie opinię Prymasa Królestwa Polskiego, Kardynała Aleksandra Kakowskiego, który w swych wspomnieniach napisał: „Zbrodniczy czyn szaleńca wywołał reakcję w narodzie. Potępiło go społeczeństwo, bo czyn ten sprzeciwiał się duchowi tradycji narodowych. Tylko pojedynczy zaślepińcy zdawali się go aprobować. Szkoda Narutowicza! Był statecznym ojcem rodziny, wiernym małżonce mężem, porządnym człowiekiem, dobrym obywatelem, fachowym ministrem, przypuszczam, byłby wzorowym prezydentem Rzeczypospolitej”⁷.

13 stycznia 1923 r. Grabski wrócił do resortu skarbu w gabinecie gen. Władysława Sikorskiego. Funkcję tę kontynuował w drugim gabinecie Witosa do 30 czerwca 1923 r. Jego plany wielkiej, antyinflacyjnej reformy były wówczas sabotowane przez większość sejmową. Ich realizacja wymagała istotnych oszczędności budżetowych, na które nie chciały się godzić partie polityczne walczące o elektorat przy pomocy populistycznych haseł społecznych i gospodarczych. Grabski w walce o elementarne zasady gospodarki rynkowej w Polsce był coraz bardziej samotny.

Po krwawych rozruchach w listopadzie tegoż roku w Krakowie, Borysławiu i Tarnowie, pod groźbą przewrotu socjalnego, 6 grudnia 1923 r. sejm uchwalił waloryzację wszystkich podatków, celem uzyskania równowagi budżetowej.

19 grudnia Prezydent RP, Stanisław Wojciechowski powołał drugi gabinet Grabskiego, którego głównym zadaniem była likwidacja hiperinflacji.

⁵ *Metropolia Warszawska a narodziny II Rzeczypospolitej. Antologia tekstów historycznych i literackich w 80-tą rocznicę odzyskania niepodległości*, wybór i oprac. M.M. Drozdowski, Adam, Warszawa 1998, s. 215.

⁶ Szerzej o tej działalności W. Grabskiego traktuje w „Monitor Polski” z 1921 i 1922 r.

⁷ *Gabriel Narutowicz – prezydent RP we wspomnieniach, relacjach i dokumentach*, wybór i oprac. M.M. Drozdowski, Rytm, Warszawa 2004, s. 57.

Na czele gabinetu reform

O miejscu Grabskiego w historii Polski zdecydowały przede wszystkim jego dokonania jako premiera w okresie od 19 grudnia 1923 r. do 14 listopada 1925 r.

Pokonał on własnymi, będącymi w posiadaniu rządu środkami, po uchwaleniu przez sejm specjalnych pełnomocnictw, hiperinflację, która paraliżowała normalne funkcjonowanie gospodarki narodowej, samorządu terytorialnego, szkolnictwa, instytucji opieki zdrowotnej i społecznej, nauki i kultury. Premier, po uchwaleniu pełnomocnictw 11 stycznia 1924 r., bardzo energicznie i sprawnie oraz szybko podniósł stawki podatków bezpośrednich, przyspieszył termin płatności podatku majątkowego i innych podatków. Wprowadził zmianę stawek celnych stosownie do koniunktury gospodarczej, a przede wszystkim zastosował drakońskie oszczędności w administracji i gospodarce państwowej, które objęły m.in. wojsko, PKP i wiele zadłużonych przedsiębiorstw państwowych.

25 stycznia 1924 r. ogłosił rozporządzenie o Banku Polskim, którego kapitał zakładowy został określony na 100 mln zł. Subskrypcja akcji Banku Polskiego była po zrywie patriotycznym lata 1920 r. nową manifestacją przywiązania obywateli do własnej państwowości. Przemysł nabył 38,2% akcji Banku, prywatne banki akcyjne – 13,7%, urzędnicy i wojsko – 12,7%, urzędnicy państwowi – 8%, miasta i gminy miejskie – 1,6%. Resztę akcji Banku Polskiego wykupiły spółdzielnie i kasy kredytowe, Bank Gospodarstwa Krajowego oraz inne podmioty gospodarcze.

Historyczną decyzją Grabskiego było powołanie Rady Banku Polskiego jako ciała niezależnego od rządu. Rada kontrolowała wysokość obiegu pieniężnego i stopień pokrycia będącego na rynku pieniądza w złotych, walutach i dewizach, decydowała także o interwencjach Banku na rzecz stałości kursu złotego. W skład Rady weszli tacy wybitni eksperci, jak Stanisław Karpiński, Roman Rybarski i Romuald Mielczarski.

Konsekwentna obrona funkcji niezależnej Rady Banku Polskiego to wielkie doświadczenie przekazane potomnym przez W. Grabskiego.

Po interwencji giełdowej Polskiej Krajowej Kasy Pożyczkowej – poprzedniczki Banku Polskiego – Grabski doprowadził do obniżenia kursu dolara w markach polskich i odsprzedawania walut obcych PKKP. Umożliwiło to zaprzestanie emisji marek polskich na cele skarbowe. Stabilizacja kursu pieniądza obiegowego umożliwiła zastąpienie zdeprecjonowanej marki polskiej nową jednostką monetarną – złotym. Miał on zawierać 1/31 grama złota i być równy frankowi szwajcarskiemu. Złoty miał posiadać 30-procentowe pokrycie w złotych, walutach obcych i dewizach. Przywilej jego emisji, udzielony do 1944 r., posiadał Bank Polski jako spółka akcyjna. 31 grudnia 1924 r. bilety Banku Polskiego w obiegu reprezentowały wartość 550,9 mln zł, z czego 64,9% miało pokrycie w zapasach złota, walut i dewiz. Pozostała część obiegu miała pokrycie w wekslach, kuponach, polskich monetach srebrnych, bilonie i zobowiązaniach Skarbu Państwa. Obok banknotów – biletów Banku Polskiego – do obrotu dopuszczono emitowany przez Skarb Państwa bilon w wysokości 12 zł na głowę. Poza tym rząd miał prawo wypuścić do obiegu bilety zdawkowe na sumę 150 mln zł. To prawo stało się niebezpiecznym źródłem tzw. inflacji bilonowej w warunkach negatywnego bilansu handlowego i ogólnej dekonunktury przełomu 1924/1925 r.

28 kwietnia 1924 r. Bank Polski rozpoczął emisję złotych, wykorzystując do tego celu banknoty przygotowane jeszcze w 1919 r., ale niepuszczone wówczas w obieg. Parytet wymiany marki do złotego ustalono na poziomie 1,8 mln marek polskich za 1 złoty.

1 lipca 1924 r. marka polska utraciła charakter prawnego środka płatniczego.

W pierwszych miesiącach reform Grabskiego spadł wskaźnik kosztów utrzymania, zmniejszyła się panująca drożyzna i spadło bezrobocie. Mimo że koszty antyinflacyjnej reformy ponosiły warstwy posiadające w wyniku wprowadzenia przede wszystkim progresywnego podatku majątkowego, a fiskalizm podatkowy silniej uderzał w przemysł niż rolnictwo, to ugrupowania chłopskie zaczęły krytykować reformy Grabskiego za nadmierne obciążenia podatkowe. Silne lobby związkowe paraliżowało zwiększenie dni pracy i dostosowanie na Górnym Śląsku ze względu na wymogi konkurencji ekonomicznej długości dnia pracy do poziomu panującego w Niemczech.

Potężnym ciosem w reformy Grabskiego była klęska nieurodzaju w 1924 r. W stosunku do przeciętnych dotychczas zbiorów niedobór pszenicy wynosił 47%, a żyta – 36%. Klęska nieurodzaju wpłynęła negatywnie na polski bilans handlowy. Obok potrzeby importu zbóż na bilans ten negatywnie oddziaływał spadek cen światowych na węgiel, drewno i cukier – główne polskie towary eksportowe. Problemy gospodarcze powiększyła powódź lipcowo-sierpniowa 1924 r.

Dodatkowym czynnikiem destabilizacyjnym były niepokoje na Kresach Wschodnich. Z terenów Białorusi i Ukrainy Sowieckiej przedzierały się do Polski uzbrojone bandy, które wzmocnione lokalnymi siłami, napadały na stacje kolejowe, dwory i obiekty administracji publicznej. Dla ochrony granicy północno-wschodniej, z inicjatywy gen. Władysława Sikorskiego, powołano w połowie 1924 r. Korpus Ochrony Pogranicza, który obciążał budżet w latach 1924-1925 wydatkami dochodzącymi do 200 mln zł.

Grabski zasłynął jako bezwzględny demaskator nadużyć podatkowych i różnego rodzaju powiązań korupcyjnych. Nie bał się narażać niektórym mediom, które służyły interesom wpływowych grup kapitałowych, w tym przede wszystkim kapitałowi niemieckiemu, kontrolującemu potencjał przemysłowy Górnego Śląska oraz rolnictwo i spółdzielczość polskiego Pomorza.

„Polska – podkreślał z dumą Grabski – sama dokonała reformy walutowej, powołała do życia Bank Polski, zrównoważyła budżet, stworzyła rezerwy kasowe, opanowała kryzys gospodarczy, uspokoiła Kresy, zaprowadziła ogólną atmosferę równowagi. (...) Rok 1924 dał wielkie świadectwo naszej wartości jako państwa i dał nam prawo do tego, by rachować na współpracę z nami innych narodów, opartą na normalnych zasadach”⁸.

Pod koniec 1924 r. rząd Grabskiego starał się o pożyczki zagraniczne w celu rozszerzenia kredytów przemysłowych. Tzw. pożyczka dillonowska (26 mln dolarów), przeciwko której szeroka kampanię prowadziło w Stanach Zjednoczonych lobby niemieckie, podtrzymała upadający ruch budowlany.

W latach 1924-1925 Grabski zredukował liczbę urzędników państwowych o 45,6 tys. Ostre redukcje objęły PKP, Lasy Państwowe oraz większość przedsiębiorstw państwowych i korpus oficerski. W wyniku tych oszczędności powstało nowe antyrządowe lobby. Doświadczenia Grabskiego w walce z biurokracją państwową, która dzisiaj jest kilkunastokrotnie większa, będą na pewno wykorzystane w tegorocznej kampanii wyborczej.

Ciosem w jego reformy miała być wojna celna z Niemcami, które oficjalnie na forum międzynarodowym głosiły konieczność powrotu do Rzeszy Pomorza z Gdańskiem i Górnego Śląska. Wojna celna pogłębiła deficyt w bilansie płatniczym. Liczba bezrobotnych wzrosła z 150,7 tys. w grudniu 1924 r. do 203,6 tys. w grudniu 1925 r. Istotny wpływ na odpływ walut z Banku Polskiego mieli także optanci niemieccy opuszczający Polskę. Wszystko to prowadziło do spadku wartości złotego, rozluźnienia dyscypliny podatkowej. Podatnicy, licząc się z dalszą utratą wartości złotówki, opóźniali spłatę swych należności podatkowych. Skromny wpływ na poprawę bilansu płatniczego miały nowe pożyczki zagraniczne, wynegocjowane przez gabinet Grabskiego – włoska i szwedzka.

Polityka społeczna i zagraniczna drugiego gabinetu Grabskiego

Grabskiego można śmiało traktować jako prekursora społecznej gospodarki rynkowej, opartej na chrześcijańskim etosie. Podstawowymi kosztami reformy obciążył on warstwy posiadające, szczególnie tych, którzy dorobili się w czasach szalejącej inflacji i hiperinflacji.

Ustawodawstwo społeczne gabinet Grabskiego wzbogacił, mimo rosnących trudności gospodarczych, następującymi aktami prawnymi:

- ustawą z 30 stycznia 1924 r. rozciągającą ubezpieczenia od wypadków na były zabór rosyjski,
- ustawą z 1 lipca 1924 r. o ochronie pracy kobiet i młodocianych,
- ustawą z 18 lipca 1924 r. o ubezpieczeniu robotników na wypadek bezrobocia,
- ustawą o reformie rolnej, która weszła w życie dopiero 28 grudnia 1925 r.

Warto dodać, że pomoc dla najsłabszych ekonomicznie warstw społecznych była przez gabinet Grabskiego adresowana konkretnie do nich, a nie ogólnie, ponieważ wtedy z pomocy tej korzystać mogli ludzie o znacznych dochodach, jak to obserwujemy dzisiaj w przypadku ubezpieczeń gospodarstw chłopskich.

Historyczną zasługą W. Grabskiego jest doprowadzenie do stabilizacji stosunków państwo – Kościół katolicki przez zawarcie konkordatu, podpisanego 10 lutego 1925 r., wynegocjowanego przez brata Stanisława. Konkordat ustabilizował stosunki prawne na kresach zachodnich i północno-wschodnich. Wzmocnił więź tych ziem z Polską, m.in. dzięki powołaniu biskupstwa śląskiego i metropolii wileńskiej.

Piszząc o konkordacie, W. Grabski podkreślał: „Sprawy natury ogólnopolitycznej zostały w konkordacie ułożone ze znacznymi korzyściami dla Polski. Stosunek władzy kościelnej do rządowej również czyni zadość wszystkim postulatam nowoczesnej państwowości. W Sejmie konkordat przeszedł

⁸ W. Grabski, *Dwa lata pracy u postaw państwowości naszej (1924-1925)*, F. Hoesick, Warszawa 1927, s. 111.

dość łatwo. Część duchowieństwa była niezadowolona, i niesłusznie. Konkordat polski jest dobrym dziełem prawniczym i doskonałym dziełem politycznym⁹.

Zasługą drugiego gabinetu Grabskiego była istotna poprawa stosunków polsko-czechosłowackich, związana z wizytą Benesa w Warszawie, powołanie Bałtyckiej Konwencji Konsyliacyjno-Arbitrażowej między Polską, Estonią, Finlandią i Łotwą, energiczne zwalczanie dywersyjnych działań komunistów wspieranych przez Komintern, aktywizacja polityki morskiej m.in. przez powołanie 4 lipca 1924 r. Konsorcjum Polsko-Francuskiego do budowy portu handlowego w Gdyni i rozpoczęcie 13 maja 1925 r., budowy magistrali węglowej Śląsk- Gdynia. Energicznym kontynuatorem dzieła rozpoczętego przez Grabskiego był Eugeniusz Kwiatkowski.

Myślę, że przy opracowywaniu strategii rozwoju gospodarki wodnej i morskiej, niestety dziedzin bardzo zaniedbanych w ostatnich latach, możemy się wiele nauczyć zarówno od Grabskiego, jak i Kwiatkowskiego.

Grabski był człowiekiem honoru. Ponieważ niezależna Rada Banku Polskiego odmówiła interwencji na rynku pieniężnym w związku z spadkiem kursu złotego, podał się do dymisji 14 listopada 1925 r. A więc nie sejm, ale Rada Banku zadecydowała o tej dymisji. Żaden premier w dziejach Polski nie traktował tak poważnie kompetencji niezależnej Rady Banku Polskiego jak robił to jej twórca Władysław Grabski.

W latach 1926-1938 Grabski poświęcił się działalności naukowo-publicystycznej. Był rektorem SGGW przez dwie kadencje, stworzył własną szkołę socjologii wsi, opracował program edukacji rolniczej, przesował Towarzystwu Ekonomistów i Statystyków Polskich, opracował swój testament polityczny w studium *Idea Polski*, opublikowanym w 1935 r. po śmierci Marszałka Piłsudskiego. Zachowując krytyczny dystans wobec wszystkich wpływowych opcji politycznych, wzywał do pojednania narodowego w obliczu zagrożeń międzynarodowych i opóźnień cywilizacyjnych wobec Europy Zachodniej. Te idee popularyzował jako członek Społecznej Rady przy Prymasie Polski i podczas odczytów organizowanych przez Akcję Katolicką.

Był wielkim samotnikiem. Żaden wielki ruch społeczny II i III RP nie ma na swych sztandarach Władysława Grabskiego.

Tym bardziej warto przypomnieć dzisiaj w okresie czekającej nas batalii o opanowanie kryzysu finansów publicznych jego doświadczenia gospodarcze i jego maksymę: „Idea państwa polska wymaga, by Państwo Polskie nie było tylko aparatem biurokratycznym, rządzącym społeczeństwem, by nie było ośrodkiem nowego przywileju stanowego nielicznej grupy, lecz by zespoliło się z najlepszymi siłami społeczeństwa, wydobywając na wierzch jego uzdolnienia, szanując je i potęgując. Państwo Polskie wymaga, by działalność jego nie deprymowała jednostek, lecz je do twórczości skłaniała, by nie hamowała ideowych przejawów żywotności politycznej narodu, lecz by się z tymi przejawami liczyła”¹⁰.

Istotny wpływ na poglądy W. Grabskiego wywarł list pasterski Kardynała Augusta Hlonda z 23 kwietnia 1932 r. *O chrześcijańskich zasadach życia państwowego*. List ten powstał jako reakcja Prymasa na aresztowania brzeskie przywódców opozycji i tzw. proces brzeski. Prymas pisał w nim: „Stronnictwa mają bronić wiary i etyki chrześcijańskiej w życiu publicznym i to w większej mierze i większą stanowczością, niż dotąd, ale czynić to powinny z jasnego i zdecydowanego sumienia katolickiego, bez wciągania Kościoła do walk partyjnych”¹¹.

Zgodnie z tą zasadą postępował W. Grabski zaproszony przez Prymasa w 1933 r. do Rady Społecznej przy Prymasie Polski. Był on aktywnym prelegentem spotkań organizowanych w latach 30. przez Akcję Katolicką.

Wnioski

Dzisiaj wielu rodaków zastanawia się, czy idziemy jako członek Unii Europejskiej drogą modelu greckiego czy modelu irlandzkiego i hiszpańskiego?

Liczba afer gospodarczych, sposób prowadzenia procesu prywatyzacji, stałe, wysokie bezrobocie przy jednoczesnym wzroście produktu globalnego brutto, skromny zakres inwestycji stwarzających nowe miejsca pracy wskazuje, że model grecki może zdominować naszą pozycję w gospodarce europejskiej.

⁹ W. Grabski, *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924-1925)*, Wyd. WSiLiZ, Rzeszów 2003, s. 163.

¹⁰ W. Grabski, *Idea Polski. Dla upamiętnienia 80. rocznicy odzyskania niepodległości*, NBP, Warszawa 1998, s. 177.

¹¹ *O chrześcijańskich zasadach życia państwowego. List pasterski JE Kardynała Prymasa Polski*, Katowice 1932, s. 16.

Ciągnie nas w dół, co trapiło bardzo Grabskiego w latach 20., nadmiar skomplikowanych przepisów podatkowych, administracyjnych, koncesyjnych itp. Przepisy te ograniczają wolność gospodarczą, zwiększają swobodę postępowania biurokracji państwowej i samorządowej, która nie ponosi odpowiedzialności za szkodliwe decyzje lub brak jakichkolwiek decyzji, na które oczekują biedni petenci.

Administracja państwowa Polski współczesnej może się uczyć od W. Grabskiego sposobu traktowania swych obowiązków jako odpowiedzialnej służby społecznej.

Doświadczenia W. Grabskiego możemy wykorzystywać w walce z tzw. miękkim finansowaniem z budżetu. Jest to zaniechanie poboru podatków, składek na ubezpieczenia społeczne i udzielanie subsydiów dla deficytowych przedsiębiorstw. Budżet państwa nie może być zakładnikiem silnych grup nacisku forsujących nie interesy gospodarki narodowej jako całości, ale interesy korporacyjne. Warto z tego punktu widzenia przestudiować sposoby uporządkowania przez drugi gabinet Grabskiego finansów PKP.

Jednym z głównych problemów naszej gospodarki jest niedokończenie procesów jej prywatyzacji.

Nagłaśniane w mediach afery budzą w społeczeństwie lęk przed jakąkolwiek prywatyzacją. Z drugiej strony społeczeństwo boi się kapitalizmu państwowego – który stanowi główne źródło afer gospodarczych. Stąd wniosek – warto nagłaśniać udane przedsięwzięcia prywatyzacyjne.

Pozycja Polski współczesnej w międzynarodowym podziale pracy jest znacznie bardziej korzystna od tej, jaką miał pierwszy i drugi gabinet W. Grabskiego. Pytanie, czy potrafimy tę pozycję należycie wykorzystać. Myślę przede wszystkim o wykorzystaniu unijnych funduszy strukturalnych i dopłat dla gospodarstw rolnych.

Mamy olbrzymie zaniedbania w dziedzinie rozbudowy nowoczesnej sieci drogowej, gospodarki wodnej i morskiej, infrastruktury turystyki krajowej i międzynarodowej. Kapitały zagraniczne ze względu na te zaniedbania i biurokratyczną mitręgę, a także silne lobby związkowe, preferujące wąskie interesy korporacyjne, często wolą inwestować w Czechach, na Słowacji, krajach bałtyckich i na Węgrzech niż w Polsce.

Grabski, któremu udało się zaangażować kapitały francuskie w budowę Gdyni, magistrali węglowej Śląsk – Gdynia, uczy nas odpowiedzialności w tworzeniu zachęt dla inwestycji zagranicznych.

Na zakończenie tego skromnego referatu pragnę podkreślić wybitne zasługi Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie dla popularyzacji dorobku myśli politycznej i gospodarczej Grabskiego. Szkole tej zawdzięczamy krytyczne wydanie w 2003 r. znakomitych wspomnień W. Grabskiego *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924-1924)* oraz dwóch wydań biografii W. Grabskiego z bogatą ilustracją ikonograficzną, jak też zorganizowanie krajowej konferencji biografistycznej, na której mówiliśmy m.in. o zasługach Grabskiego dla gospodarki narodowej.

Literatura:

- [1] Drozdowski M.M., *Władysław Grabski*, Wyd. WSiLiZ – SGGW, Rzeszów – Warszawa 2004. *Gabriel Narutowicz – prezydent RP we wspomnieniach, relacjach i dokumentach*, wybór i oprac. M.M. Drozdowski, Rytm, Warszawa 2004.
- [2] Grabski W., „*Myśli o Rzeczypospolitej*”. *Wybór myśli politycznych i społecznych*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1988.
- [3] Grabski W., *Cele i zadania polityki agrarnej w Polsce*, Warszawa 1918.
- [4] Grabski W., *Dwa lata pracy u podstaw państwowości naszej (1924-1925)*, Wyd. WSiLiZ, Rzeszów 2003.
- [5] Grabski W., *Dwa lata pracy u postaw państwowości naszej (1924-1925)*, F. Hoesick, Warszawa 1927.
- [6] Grabski W., *Idea Polski. Dla upamiętnienia 80. rocznicy odzyskania niepodległości*, NBP, Warszawa 1998.
- [7] *Metropolia Warszawska a narodziny II Rzeczypospolitej. Antologia tekstów historycznych i literackich w 80-tą rocznicę odzyskania niepodległości*, wybór i oprac. M.M. Drozdowski, Adam, Warszawa 1998.
- [8] *O chrześcijańskich zasadach życia państwowego. List pasterski JE Kardynała Prymasa Polski*, Katowice 1932.